

Recenze

Anna Boučková: **A ten chrám jste vy. Liturgický prostor ve stavbách Česko-bratrské církve evangelické**, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2023, 221 stran, 44 stran nečíslovaných obrazových příloh, ISBN 978-80-7671-119-8

Lenka Popelová (ed.): **Sbory Církve československé husitské – architektonické dědictví našich regionů**, Praha: Fakulta stavební Českého vysokého učení technického v Praze – Církev československá husitská, 2018, 352 strany, ISBN 978-80-01-06509-9 (ČVUT) – 978-80-7000-206-3 (CČSH)

Nekatolické sakrální výstavbě v českých zemích se doposud dostalo systematické pozornosti v podobě encyklopedických příruček,¹ řady dílčích studií a vysokoškolských kvalifikačních prací. Prostřednictvím monografie Tomáše Mazáče,² výstavy *Posvátné umění v nesvaté době* a stejnojmenného katalogu³ byla pozornost věnována estetickým kvalitám architektury a umění určeného pro sakrální prostory, dílům vznikajícím v nepříznivých podmínkách druhé poloviny 20. století, jež zahrnovaly též perzekuci z náboženských důvodů. Souběžně s výzkumem historiografickým či uměnovědným pokračuje také teologická reflexe prostoru určeného pro bohoslužbu a návazných témat.⁴ Dvě recenzované publikace představují nejen syntetické uchopení problematiky, ale současně ilustrují odlišné přístupy k psaní a přemýšlení o liturgickém prostoru. Zatímco *Sbory Církve československé husitské* se ohlížejí a zvou již zvolenou fotografií na přebalu ke vstupu dovnitř jednotlivých realizací, *A ten*

---

1 Viz Tomáš Havlíček (ed.) et al., *Atlas náboženství Česka. The Atlas of Religions in Czechia*, Praha: Karolinum, 2017. Zdeněk R. Nešpor – Blanka Altová, *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*, Praha: Kalich, 2009. Jiří Vaverka a kol., *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*, Brno: Jota, 2004.

2 Viz Tomáš Mazáč, *Hledání česko-bratrského výtvarnictví. Funkce a význam výtvarného umění v bohoslužebných interiérech Česko-bratrské církve evangelické od roku 1945*, Brno: CDK, 2018.

3 Viz Šárka Belšíková – Ivo Binder (eds.), *Posvátné umění v nesvaté době. České sakrální umění 1948–1989*, Olomouc: Muzeum umění Olomouc – Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2022.

4 Viz např. Tomáš Butta, *Přednášky o bohoslužbě z teologického hlediska a praxe Církve československé husitské*, Praha: Církev československá husitská, 2020, 21–40. Pavel Filipi, *Pozvání k oslavě. Evangelická liturgika*, Praha: Kalich, 2011, 115–130.

chrám jste vyhlíží budoucnost a nabízí vhled nejen do kostelů a modliteben, ale také dovnitř denominace.

Vnější úprava

Knihy zaujmou odlišným pojetím na první pohled a po prvním uchopení. *Sbory Církve československé husitské* působí vzhledem k rozměrům či celobarevnému tisku s množstvím fotografií na křídovém papíře reprezentativním dojmem, a to patrně záměrně. Jde totiž o knihu výroční, snažící se poukázat nejen na prostou existenci staveb a popsat jejich vybavení, ale také na existenci specificky české křesťanské denominace založené v roce 1920 v přímém vztahu k ustavení Republiky československé. Kromě editorky se na její výsledné podobě podílelo dvacet autorů z různých oborů (recenzní posudky poskytli dva architekti s blízkými vazbami k dějinám a teorii architektury) a spojených s řadou projektů, díky jejichž finanční podpoře publikace vznikla v popisované, tedy rozměrné a dosti těžké podobě.

Monografie historičky umění Anny Boučkové vychází z její diplomové práce,⁵ přičemž pisatelka se tématu věnuje delší dobu⁶ a knihu se podařilo vydat tiskem jen s malým časovým odstupem od obhajoby. Odlehčený formát a úsporný vizuální styl se podřizuje Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zelená obálka ukazuje na uměnovědnou ediční řadu *Mnemosyne*. Autorčina umělecko-historická erudice se projevuje kupříkladu v pečlivém spojování fotografií a půdorysů staveb, v úloze recenzentů vystupují taktéž dva historici umění.

Strukturování výkladu, úloha katalogu

Kolektivní práci o husitských sborech můžeme rozdělit na dva velké oddíly: devět úvodních studií věnovaných obecnějším aspektům (s. 9–76) a katalogovou část zahrnující jednotlivé realizace (s. 77–314). Vstupní oddíl stavby kontextualizuje a využívá zkušených, k tématu opakovaně publikujících autorů. Z důvodu historické a někdy též problematické spjatosti mezi založením denominace a jejími stavebními aktivitami se většina námětů týká první

5 Anna Boučková, *Současné pojetí liturgického prostoru ve stavbách ČCE a jeho architektonické kořeny*, Praha: diplomová práce FF UK, 2022.

6 Viz Anna Boučková, *Příběh evangelického kostela v Praze-Kobylisích*, Praha: Jan Bouček, 2021.

třetiny, maximálně první poloviny 20. století.⁷ Zvláště upozorňuji na studii Pavla Koláře věnovanou architektu Miroslavu Kouřilovi a návrhům „liturgických a dramatických prostor“: „Za optimálních podmínek mají být liturgické i divadelní prostory koncipovány jako ústřední prvek víceúčelových staveb, které poskytují komunitní, profesní, společenské i životní zázemí členům náboženské obce, resp. divadelním pracovníkům a veřejnosti“ (s. 61). Ačkoliv se úvodním částem věnovala péče, *gros* knihy se nachází ve výběrovém, přesto rozsáhlém katalogu. Nacházíme zde osmašedesát realizací, jejich popisy, dobové i novější fotografie a další doprovodné materiály. Standardní odkazy v poznámkách pod čarou mohou zájemci o konkrétní stavbu, lokalitu či region (řazeno abecedně podle obcí) dobře posloužit pro další orientaci a bádání.

Anna Boučková zvolila mnohem sevřenější výklad, který čtenáře ihned zavádí *in medias res*, text stále a bez odboček sleduje vytyčený námět. Autorka se rozhodla hovořit především dovnitř svého vlastního církevního společenství, byť připojený slovníček pojmů ukazuje na zájem také o další čtenáře. Proto ve svém pojednání reflektuje nejen hmotu staveb, ale také (a možná především) mentální horizonty sdílené uvnitř tohoto milieu. Chronologicky uspořádaný výklad sleduje zásadní posuny v oblasti evangelické sakrální architektury, respektive architektury vyjadřující soudobé postavení, možnosti a důrazy evangelického prostředí. Diskurzem se zabývá prostřednictvím normativních textů, vlivných autorů a namísto katalogového pojetí vybírá ilustrativní příklady typických staveb. Autorka vnímá „kolísající kvalitu architektonických a výtvarných zásahů napříč republikou“ (s. 81).

A ten chrám jste vy takto předkládá rozrůstající se rejstřík evangelického sakrálního stavitelství od stručného dotyku konce 18. století přes diskuse a výzvy 20. století až k současnosti, a to velmi poučeně. Anna Boučková dovedně kombinuje archivní materiály z evangelického ústředí, synodní tisky i vlastní korespondenci a zkušenosti s příslušnými prostory a předkládá poutivou analýzu. Zatímco první kapitola je koncipována jako historický přehled pro starší období, druhá se již věnuje dění po roce 1989 a případové studie pak dvěma nedávným projektům. (V úvodu sice nacházíme příslib odlišného konceptuálního uchopení jednotlivých kapitol, ve skutečnosti ale kniha uce-

---

7 Stručné shrnutí jednotlivých textů přináší recenze jednoho ze spoluautorů knihy. Viz Bohdan Kaňák, Sbory Církve československé husitské – architektonické dědictví našich regionů (recenze), *Historica Olomucensia* 60 (2021), 241–244. Těž [online], [cit. 9. 4. 2024], dostupné z: <https://historica.upol.cz/pdfs/hol/2021/01/16.pdf>.

lený teoretický rámec nenabízí a pasáže se liší zejména stylem.) Případové studie – Praha-Smíchov, Hodslavice – přitom netvoří jakýsi přidružený doplněk, ale naopak skutečné vyvrcholení rozboru. Přes řadu styčných bodů vede heterogenita nejen těchto dvou pojednaných přístupů k nepřekvapivému závěru: „Formativním faktorem se stává společenství, nikoli závazné směrnice ani [sic!] sjednocující doporučení ohledně podoby ideálního českobratrského chrámu“ (s. 180). Zároveň platí, „že i ty nejpokrokovější přístupy, se kterými se v ČCE pracuje po roce 1989, jsou spíše odrazem v minulosti osvědčených postupů než zásadních vývojových zlomů“ (s. 186).

Hlavní přínos, náměty k diskusi

Sbory Církve československé husitské poskytují vhléd do architektonického výrazu církevního společenství a nabízejí množství dokladů o jeho projevech včetně bohatého využití soudobých archivních a dalších materiálů. Jednotlivá hesla představují i méně známé realizace a kombinují mimo jiné archiválie z ústředí s archiváliemi lokálními, již existujícími výročními publikacemi a tištěnými prameny. Rozsah hesel s ohledem na náročnost projektu, množství údajů a dosavadní výzkum pochopitelně kolísá. V centru pozornosti obvykle stojí stavební materiály, finanční zajištění a umělecká výzdoba, případně další témata. Text má vesměs velmi pozitivní vyznění (vzájemně neodstíněné a někdy snad až nekritické), a to prakticky u všech realizací. Namátkově: Zdeněk Lukeš hovoří o sboru kněze Ambrože v Hradci Králové v kontextu tvorby Josefa Gočára, přičemž „se jedná o skvělou kompozici objemů, v níž kontrastují pravé úhly s kýlovitým tvarem lodi nebo kruhovými okny,“ (s. 137). Martin Jindra zakončuje pasáž o sboru mistra Jakoubka ze Stříbra v Příbrami-Březových Horách konstatováním, že je „významným a ojedinělým dokladem čisté funkcionalistické sakrální stavby ve městě,“ (s. 261). Kromě velkého počtu pojednaných staveb obsahuje kniha i opravdu přínosný rejstřík sborů a bohoslužebných prostor včetně přesné lokalizace, bývalých a zaniklých sborů (s. 321–338), byť tedy řazení podle diecézí nemusí nezainteresovanému čtenáři se zájmem o konkrétní místo vyhovovat.

Základní limit knihy spočívá v její popisnosti vyjádřené již slovem „dědicství“. Katalog se totiž příliš koncentruje na hmotu sborů a další a další doklady jejich vzniku a proměn. Detailní deskripce jistě zaujme, ale shromážděný materiál přímo vybízí k analytickému využití. Stěžejní část setrvává u pouhého výčtu, ač výborně dokumentovaného, a nenabízí žádnou typologii. Chybí zde otázky vyzařování projektů, adaptací synagog a světských prostor a konfesijní

konkurence ve veřejném prostoru – nejde jen o známá jména architektů či tzv. boj o kostely, nýbrž o skutečné potýkání s římskokatolickým milieu i světským provozem prostřednictvím architektury a umění. K naznačeným úvahám pochopitelně může publikace posloužit i po svém vydání, ale čtenář třeba očekával nabídku přímo v ní, zvláště když se jedná o knihu tak monumentálně pojatou, se zázemím v řadě výzkumných záměrů, podpořenou mimo jiné Ministerstvem kultury České republiky.

Anna Boučková dokázala přehledně uchopit opomíjené téma, přičemž využila uměleckohistorických poznatků, jakož i znalosti tuzemského evangelického prostředí včetně internetových fór. Kriticky přitom pracuje s vlivnými rámci, kupříkladu mentálním nastavením denominace či texty Emila Edgara. Knize současně zůstal vzdálen jak přehnaně oslavný, tak příliš polemický tón, argumenty pro jednotlivé přístupy zaznívají přehledně. K dalším pozitivním aspektům patří, že autorka v některých pasážích výstižně vypovídá o institucionalizované religiozitě v České republice v době vydání monografie.⁸ Sledovaná výstavba a otázky vnitřního uspořádání tak nestojí v centru pozornosti osamoceně, bez vztahu k trendům a především ke shromáždění (srov. např. s. 96–99 a *passim*). Výsledná analýza působí díky spojení architektury, dějin umění a liturgiky poučeně a přesvědčivě. Práci s knihou usnadňují připojené rejstříky, vhodně jsou také umístěny odkazy k obrazové příloze.

Knize Anny Boučkové lze vytknout až přílišnou stručnost v kontextech. Jistě, rozhodnutí zaměřit hledí výhradně na evangelické stavitelství bez hledání nabízejících se analogických procesů anebo alespoň odkazů k nim je legitimní.⁹ Pisatelka se však místy opírá jen o několik málo zdrojů a neodkazuje k textům současné historiografie, přestože se jejímu úzce vymezenému tématu explicitně věnují (absentují např. David Ralph Holeyton či Ondřej Jakubec). Ve výčtu myslitelných perspektiv nefiguruje konfesní právo a ani

---

8 Například: „Stále častěji se tak předmětem debaty stává otázka, jak přistupovat k slábnoucím a zanikajícím sborům, jakým způsobem spravovat neobsazené sbory či jakou strategii samofinancování zvolit po odluce církve od státu. Všechny tyto problémy [...] mají vliv také na stav jejich nemovitostí“ (s. 69).

9 Například publikace Jan Dostálek, *Liturgický sloh a novodobá tvorba chrámová*, Hradec Králové: Družstevní tiskové podniky 1945 by mohla tvořit římskokatolický pandán ke zcela pochopitelně opakovaně zmiňovanému přístupu Emila Edgara. Rovněž analýza prvků ovlivňujících vznik nového prostoru, případně koncepční úpravu prostoru stávajícího, má analogie v dalších institucích organizované religiozity (klíčové aktéři, ochota ke změnám apod.).

jeho příspěvky autorka nevyužívá pro obohacení svého výkladu. Z tohoto úzkého profilu sekundární literatury mohou pramenit některá poněkud vypjatá či zjednodušující, vždy velmi stručná tvrzení ve vztahu k českým církevním a náboženským dějinám.

Musím taktéž zmínit dvě formální poznámky. Obsah nabízí pouze dvě úrovně nadpisů, výklad však pracuje s detailnějším rozvrstvením, což zamlžuje orientaci a ztěžuje práci s informačně hutnou publikací. Ano, edice *Mnemosyne* neužívá číslovaných (pod)kapitol, třetí úroveň nadpisů ovšem již řada v minulosti připustila a autorka ji mohla využít.¹⁰ Podobně matoucím dojmem působí nestandardně pojatý seznam pramenů a literatury nazvaný Výběrová bibliografie. Nejde jen o nepřesné označení a avizovanou, nevyvětlenou a dosti nešťastnou výběrovost, ale také o zvláštní část Ostatní prameny, kde se vyskytují rovněž prameny tištěné, anebo o vložení soudobých i pozdějších reflexí do oddílu nadepsaného Články v dobových periodikách.

Závěr

Obě recenzované knihy sympaticky neskrývají konfesijní zakotvenost, ať už koedici anebo formulacemi v biografickém medailonku. Četba nepřináší pouze seznámení s projevy husitské či evangelické sakrální architektury především ve 20. století v českých zemích. Současně s evidentními, poctivě doloženými vstupy do zdejšího veřejného prostoru poskytují publikace průhled k přemýšlení o bohoslužebném prostoru ve dvou nekatolických církevních společenstvích. Autoři ovšem postupují odlišně.

Výpravná kniha *Sbory Církve československé husitské* na prvním místě nabízí katalog staveb a čerpá z minulého stavebního rozmachu. Monografie Anny Boučkové *A ten chrám jste vy* se ohlíží zpět proto, aby přispěla současné diskusi, a detailněji ohledává odlišné formy a zvolená řešení vnitřního uspořádání a výzdoby. Strategii psaní, uspořádání a výslednou podobu jistě ovlivnilo dosavadní disproporční zpracování tématu: zatímco k husitským sborům existuje řada studií (v nichž lze dohledat rovněž výše postrádanou typologii), evangelickému stavitelství se dostalo syntézy poprvé; zatímco

---

10 Například popis úprav studentské kaple Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy – „místo setkávání rozmanitého studentského společenství“ a „prostor, který má potenciál ovlivnit budoucí generace (nejen) evangelických farářů/farářek“ (s. 115) – tvoří součást podkapitoly Příklady dispozičních řešení z praxe a velké, v obsahu uvedené podkapitoly Podélný nebo centrální prostor? Problém shromáždění sboru a dispozice v současném českobratrském prostoru.

husitské projekty vědomě využívaly trendů moderních ve 20. a 30. letech 20. století, v evangelických komunitách mohou některé změny vést k rozpačitosti či tenzím (srov. např. výtvarné umění na s. 132 a násl.). Rozsáhlému týmu zaměřenému na „architektonické dědictví“ i jediné autorce zaměřené na „bohoslužebný prostor“ se přitom podařilo poukázat na rozmanitost husitské/evangelické sakrální architektury, a to texty kultivovanými, zpravidla dobře pramenně podloženými a náležitě zdokumentovanými.

Michal Sklenář

DOI: 10.14712/27880796.2024.7